

Dubravka Božić Bogović, prof.
Denis Njari

FRANCUSKO-RUSKI ODNOSI I SUKOB I NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA OD 1797. DO 1815. GODINE

Uvodne napomene

Kraj 18. i početak 19. stoljeća prijelomno je razdoblje u preobražaju mnogih europskih društava. Francuska revolucija i širenje njezinih ideja, napose napoleonskim ratovima, radikalna prekrajanja zemljovida europskih država te drastičan poremećaj europskog sustava „ravnoteže sila“ daju pečat ovome razdoblju. Njegove se posljedice protežu kroz cijelo 19. stoljeće, sve do Prvog svjetskog rata, a snažno su utjecale i na zbivanja i razvoj tijekom 20. stoljeća. Iako je Bečkim kongresom (1815.) vraćeno stanje kakvo je, manje-više, postojalo u Europi prije Napoleonovih osvajačkih pohoda, procesi započeti u prethodnom razdoblju nisu se više mogli zaustaviti.

Burna europska zbivanja od 1797. do 1815. godine neposredno su se odrazila i na istočnu jadransku obalu izazvavši neslućene promjene. Ovo područje, stoljećima u sastavu Mletačke Republike, ušlo je u vrtlog sukoba interesa četiriju velikih europskih sila: Francuske, Austrije, Rusije i Engleske. Kroz nepunih dvadeset godina čitava je istočna obala Jadrana proživjela burne dane. Političke su se promjene zbivale naglo, a naglo su se mijenjali i gospodari. Najprije Austrija (1797.-1806.), zatim Francuska, koja osvojene krajeve uklapa u svoje Talijansko kraljevstvo (1806.), a potom ih čini dijelom Ilirskih pokrajina (1809.). Poslije pada Napoleona Austrija je ponovno zavlдалa Dalmacijom i vladala njome sve do kraja Prvog svjetskog rata 1918. godine. Neki istočnojadranski otoci i krajevi mijenjali su u tom kratkom vremenu još i više gospodara.

Navedeno je razdoblje na hrvatski povijesni prostor ostavilo trajne posljedice, osobito po pitanju ulaska Istre i Dalmacije u istu državnu zajednicu s Hrvatskom i Slavonijom. Dinamična su zbivanja i interesi europskih velesila doveli i do ukidanja višestoljetne neovisnosti Dubrovačke Republike, koja se od tada postupno u potpunosti integrira u hrvatski nacionalni prostor. Također se u ovom razdoblju nalaze i začeci pretenzija Crne Gore, ali i Srbije za posjed dijela istočne jadranske obale što je, u konačnici, dovelo do izdvajanja Boke kotorske iz političke zajednice u koju je bila uklopljena većina hrvatskoga naroda. Osim političkih i teritorijalnih, zbivanja u ovom

razdoblju na istočnom su Jadranu izazvala i niz društvenih, gospodarskih, demografskih, kulturnih i drugih promjena.

Nije, dakle, potrebno nadalje posebno naglašavati značaj ovih događaja za cjelokupni prostor istočnog Jadrana. Ono što je, međutim, pokretalo sve navedene sudbonosne promjene, čije je posljedice, bez mogućnosti utjecanja na njih, trpio narod na ovom području, bili su interesi velikih europskih sila. Stoga se postavlja pitanje koji su to interesi usmjeravali zanimanje europskih velesila za ovaj prostor, na koji su način ti interesi bili ostvarivani te kako su se oblikovali, razvijali i mijenjali. Naposljetku, bez obzira na duboke posljedice koje su izazvali na istočnojadranskoj obali, postavlja se i pitanje u kojoj su mjeri ovi prostori bili važni u planovima velesila, a u kontekstu zbivanja u europskom, ali i svjetskom prostoru u promatranom razdoblju.

Ovaj pregledni rad nastoji, na temelju objavljene literature koja se u većoj ili manjoj mjeri bavi odabranom temom, odgovoriti na spomenuta pitanja, ali se zbog opsežnosti problema usmjerio na jedan par odnosa, na francusko-ruske odnose, nastojeći ih što cjelovitije osvijetliti. Premda je literatura o spomenutim zbivanjima i razdoblju u osnovi bogata, rijetki su radovi, poput rada Stijepa Obada,¹ koji su prilikom analize na sustavan način usmjereni isključivo na interese velikih sila i njihove međuodnose. Ta su pitanja obrađena uglavnom parcijalno, bilo po teritorijalnom ili kronološkom principu, najčešće kao uvodna razmatranja u obradi problematike drugoga tipa ili kao kraće napomene kojima se objašnjava pojedina povijesna pojava ili proces.² Budući da su na samoj istočnojadranskoj obali ruski interesi ponajviše bili izraženi na njenom južnom dijelu, odnosno u Boki kotorskoj, Crnoj Gori i području Dubrovačke Republike, u nastojanju da se pregledno prikažu francusko-ruski odnosi na Jadranu nezaobilazni su radovi Pavla Butorca³ i Stjepana Ćosića,⁴ ali i drugih autora koji donose mnogobrojne i raznovrsne činjenice i analize koje bitno upotpunjavaju sliku, kao što su Vjekoslav Maštrović,⁵ Grga Novak⁶ i Šime Peričić.⁷ Ovaj se rad, u nastojanju da pregledno pri-

¹ Stijepo Obad, „Sukob interesa velikih sila na istočnom Jadranu krajem 18. i u ranom 19. stoljeću“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31(18), Zadar, 1991./2., str. 249-254.

² Primjedba se odnosi isključivo na literaturu objavljenu na hrvatskom jeziku. Proučavanje spomenutih pitanja u stranoj literaturi daleko bi premašilo zadatke postavljene ovim radom. Ista se napomena odnosi i na izvornu, memoarsku i putopisnu građu koja se bavi ili dotiče navedenog razdoblja i prostora, a koja zasigurno može dati dragocjene podatke o postavljenoj problematici.

³ Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog Kongresa (1797.-1815.)*, Rad JAZU, knj. 265 (119), Zagreb, 1938.

⁴ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Dubrovnik, 1999.

⁵ Vjekoslav Maštrović, „Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza godine 1806. i 1807.“, *Pomorski zbornik*, knj. 2, Zadar, 1964., str. 733-754.

⁶ Grga Novak, *Naše more (Razvitak moći i plovidbe na Jadranu)*, Zagreb, 1932.; isti: *Prošlost Dalmacije*, sv. II., Zagreb, 1944.

kaže interese Francuske i Rusije, kao i njihove međusobne odnose u razdoblju od 1797. do 1815. godine, u analizi i interpretaciji oslanja na rezultate istraživanja spomenutih autora.

Ruska balkanska politika - osnova za uvlačenje istočnojadranske obale u rusko interesno područje

Carska je Rusija svoj ulazak u krug europskih velesila započela u vrijeme vladavine Petra I. Velikog (1689.-1725.) koji je svojim okretanjem prema Zapadu oživio veze između svojega carstva i Europe, otvorivši Rusiju sve snažnijim europskim utjecajima. Mirom u Nystedu (1721.), kojim je bio okončan švedsko-ruski sukob, u historiografiji poznat kao Nordijski rat, Petar I. Veliki Rusiji je osigurao izlaz na Baltičko more, što je još jedan od čimbenika koji su uvjetovali sve izraženiji utjecaj Rusije na zbivanja u europskoj politici. Nesumnjivo je da je od toga vremena uloga Rusije u sustavu europskih velesila i tada prevladavajućoj „politici ravnoteže“ postala sve važnija.

Sedmogodišnji rat (1756.-1763.) doveo je do promjena u odnosima među europskim silama, što je Rusija iskoristila da bi dodatno ojačala svoj položaj te nakon toga rata neosporno nastupa kao jedna od europskih velesila.

Daljnja se nastojanja u smislu osnaživanja vanjskopolitičkog položaja u Rusiji mogu pratiti u vrijeme vladavine Katarine II. (1762.-1796.) koja je vodila agresivnu osvajačku politiku, prvenstveno usmjerenu prema Osmanском Carstvu i Poljskoj. Veliku važnost za usmjeravanje ruskoga utjecaja prema Sredozemlju imali su rezultati sukoba s Osmanskim Carstvom: pristup je Crnome moru Katarina II. ostvarila mirom u Kučuk-Kajnardžiju (1774.), a mirom u Jašu, kojim je završio drugi turski rat (1787.-1792.), svoje je posjede na Crnome moru dodatno proširila. Važno je napomenuti da se 1774. godine, tijekom sukoba s Osmanlijama, ruska mornarica pojavila i u Sredozemlju.

Vežano uz činjenicu nastojanja Rusije za širenjem prema jugu i osmanskom teritoriju, u vrijeme napoleonskih ratova može se uočiti i njeno sve izraženije zanimanje za događaje na Balkanu kao i istočnojadranskoj obali, te njezin sve naglašeniji utjecaj na tome području. Premda je Rusija kao monarhija bila proturevolucionarno orijentirana, ona se ipak, u svojim istupima prema Francuskoj, vodila prije svega vlastitim interesima. Budući da je Francuska ostvarivala velike vojne uspjehe koji su joj omogućili da u prekranju europskih granica igra ključnu ulogu, Rusija je, vođena vlastitim interesima,

⁷ Šime Peričić, „Sudjelovanje Dalmatinaca u Napoleonovoj ratnoj mornarici (1806.-1813.)“, *Pomorski zbornik*, sv. 5, Zadar, 1967., str. 569-595.

protufrancusko raspoloženje izražavala tek povremeno, ušavši u rat samo 1795.-1800., 1805.-1807. i 1812. godine.

Rusija je jasno pokazala da se Jadransko more nalazi u okviru njenih političkih interesa nakon mira u Campoformiju 1797. godine kada je bivše mletačko područje na istočnoj obali Jadrana (osim Dubrovačke Republike koja je zadržala svoju samostalnost) došlo u posjed Austrije, a otoci u Jonskome moru pripali Francuskoj. Rusija (zajedno s Osmanskim Carstvom i Engleskom) nije bila zadovoljna odlukama toga mira pa su saveznice u jonskom području proglasile „Republiku sedam otoka“, stavivši je pod pokroviteljstvo Rusije.⁸

Balkan se našao u području zanimanja ruske politike još u 18. stoljeću, a što je bilo povezano s ruskim nastojanjima na slamanju osmanske moći. Namjera Rusije da područje svojega utjecaja proširi na jug, u pravcu Sredozemlja, bila je izražena i djelomice ostvarena, među ostalim, ostvarivanjem prava zaštite kršćana u Osmanskom Carstvu, koje je dobila mirom u Kučuk-Kajnardžiju (1774.). Napoleon je u svojim planovima usmjerenim prema istoku želio Englezima spriječiti put u Indiju te ujedno ukloniti osmansku vlast. U tu je svrhu 1798.-1799. godine poduzeo pohod na Egipat i Siriju. Takvom osvajačkom politikom Napoleon nije izazvao samo Englesku nego i Rusiju koja je 1798., francuskim zauzećem, izgubila Maltu. Ovakav razvoj prilika doveo je do drugog koalicijskog rata protiv Francuske u kojem su Osmansko Carstvo i Rusija 1798.-1799. godine. Francuskoj preoteli važne jonske otoke, održavajući istodobno veze i s austrijskim vlastima u Boki.

Međutim, pokazalo se da Engleska i Austrija nisu uzimale u obzir interese svoje saveznice Rusije. Naime, Boka kotorska, kao rusko interesno područje na istočnojadranskoj obali, došla je mirom u Campoformiju (1797.) pod austrijsku vlast, a mir u Lunevilleu (1801.) potvrdio je campoformijske odluke. Uvidjevši pravac u kojem se kretala politika Engleske i Austrije, Rusija je još u listopadu 1799. godine istupila iz protufrancuske koalicije. Također, englesko osvajanje Malte i njezino odbijanje da ju napuste bili su dodatni poticaj ruskom caru Aleksandru I. da 1801. godine sklopi mir s Francuskom.⁹

Rusko-crnogorski odnosi u svjetlu odnosa europskih velesila

Jadran je Rusiju zanimao prije svega u sklopu njezinih planova usmjerenih protiv Osmanskog Carstva, s time vezanom balkanskom politikom

⁸ Stijepo Obad: „Sukob interesa velikih sila na istočnom Jadranu krajem 18. i u ranom 19. stoljeću“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31(18), Zadar, 1991./2., str. 249.

⁹ Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog Kongresa (1797.-1815.)*, Zagreb, 1938., str. 6-8.

te strahom od mogućnosti da se na tom području učvrsti Francuska. Takva je ruska politika ujedno ostavila utjecaja i u Crnoj Gori, potaknuvši i ojačavši i crnogorske namjere za proširenje na Boku kotorsku. Tadašnji je crnogorski vladika Petar I. u ostvarivanju takvoga cilja računao upravo na pomoć Rusije. Da su se osvajačke težnje učvrstile u Crnoj Gori može se primijetiti i na temelju čestih pljački i upada na područje Boke kotorske pri čemu su Crnogorci nerijetko isticali upravo činjenicu da se nalaze pod ruskom zaštitom. Osim u planovima teritorijalnog širenja, Crna je Gora od Rusije očekivala pomoć i u državnom uređenju zemlje, čije je arhaične društvene strukture trebalo modernizirati.

Namjera vladike Petra I. da Boku kotorsku pripoji Crnoj Gori te da tako ujedinjeno područje stavi pod zaštitu Rusije može se vidjeti iz sadržaja njegovih uputa koje je dao Nikoli Davidoviću, crnogorskom izaslaniku na ruskome dvoru.¹⁰ Međutim, na putu ostvarenja crnogorskih planova ispriječila se austrijska vlast. Stoga ne čude simpatije kojima su u Crnoj Gori bile praćene pobune pravoslavnog bokeljskog stanovništva protiv austrijskih vlasti (od kojih je najveća bila Grbaljska buna od 1802. do 1804. godine).

Rusko i crnogorsko viđenje njihovih međusobnih odnosa ipak se razilazilo u bitnim pitanjima. Crna je Gora rusko pokroviteljstvo doživljavala više kao moralno nego političko i smatrala se nezavisnom državom. Rusija nije blagonaklono gledala na ovakve stavove jer je njezina politika težila pretvaranju Crne Gore u vlastitu pokrajinu. Upravo iz tih razloga Rusija je izbjegavala Crnoj Gori pomoći oko državnog uređenja, a to je, uz izostanak dotadašnje godišnje novčane potpore, potaknulo Crnu Goru da se, doduše privremeno, udalji od Rusije i približi Francuskoj.

Ovakav razvoj odnosa s Crnom Gorom kao i postupno sve izraženije zanimanje Napoleona za istočnojadransku obalu, koja u njegovim planovima dobiva važnost uporišta za ostvarenje ciljeva osvajačke politike na Istoku, Rusiju su naveli da se usmjeri na jačanje svojega položaja u Crnoj Gori. U tu je svrhu za Boku kotorsku bio osnovan poseban ruski konzulat. Dana 14. kolovoza 1804. godine crnogorski je vladika izdao proglas u kojem se naređuje da se svi Crnogorci moraju pokoravati naredbama Alekseja Mazurevskog, tadašnjeg ruskog konzula u Boki kotorskoj, kao predstavnika ruskoga cara,¹¹ što je u praksi bio čin kojim je označen podanički položaj Crne Gore u odnosu na Rusiju. Međutim, da u ostvarenju ruskih planova u Crnoj Gori i nadalje nije sve teklo glatko govori podatak o odbijanju Crnogoraca da za novu protunapoleonsku koaliciju, koja se stvarala 1805. godine, daju odred

¹⁰ Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog Kongresa (1797.-1815.)*, Zagreb, 1938., str. 9.

¹¹ Isto, str. 12.

vojske, i to usprkos činjenici da je car Aleksandar I. s tom zadaćom u Kotor poslao državnog savjetnika Stefana Sankowskog.¹²

Pravac u kojem su se razvijali rusko-crnogorski odnosi izazvao je nezadovoljstvo Austrije i Osmanskog Carstva. Naime, Austriju je zabrinulo jačanje ruskog utjecaja na Balkanu, što je bilo u suprotnosti s njenim interesima u Bosni i Srbiji, dok je jačanje stvarne opasnosti od ostvarenja ruskih težnji za komadanjem teritorija Osmanskog Carstva uznemirilo Portu. Značaj koji je Boka kotorska igrala u ruskim i austrijskim planovima može se vidjeti i u činjenici da je ruski dvor bečkome dvoru izrazio želju za njenim posjedovanjem ponudivši pri tome teritorijalno znatno veću naknadu u Poljskoj, na što Franjo I. ipak nije pristao.

Uvjete Požunskoga mira, sklopljenog 26. prosinca 1805. godine, određivala je Francuska, budući da je u ratu porazila Austriju pa je tim mirom prestala osmogodišnja, takozvana prva austrijska vladavina na istočnoj obali Jadrana, koja je došla pod francusku upravu. Naravno, odluke Požunskoga mira uznemirile su Rusiju, osobito zbog Boke kotorske koja je bila njezino interesno područje, ali i zbog njezinih osvajačkih težnji izraženih tijekom i poslije rata s Osmanlijama i mira u Kučuk-Kainardžiju 1774. godine. Ruska pristizanja na istočnojadransku obalu nisu se planirala zaustaviti na Boki kotorskoj nego su težila i prema Dubrovačkoj Republici i srednjoj Dalmaciji čime bi (uz osvajanje jonskih otoka) ostvarila svoju težnju za uplovljavanjem u „topla mora“. Važnost koju je Boka kotorska imala za Rusiju vidi se i iz izjave samoga cara Aleksandra I. u kojoj je Boku nazvao jedinom pozicijom koja bi mogla zaustaviti Francusku u ostvarivanju težnji za prodorom na Istok.¹³

Samog je Napoleona istočna jadranska obala, između ostaloga, zanimala i kao strateško uporište za slučaj novog rata s Rusijom te kao točka iz koje bi mogao spriječiti rusku prisutnost na Sredozemlju. Osim toga, iz Dalmacije i ostalih posjeda na istoku Jadrana francuska bi vojska preko Balkana mogla krenuti na Dunav i Crno more i tako ugroziti Rusiju s juga, a u slučaju sloma Osmanskog Carstva ovi bi joj strateški položaji omogućili najdjelotvorniju intervenciju.

Ruska okupacija Boke kotorske (1806.)

Za odluke se Požunskoga mira u Boki kotorskoj doznalo s gotovo mjesec dana zakašnjenja, a službeno je obavijest objavila c. kr. delegacija tek 8. veljače 1806. godine. Naravno, Rusiji ni u kojem slučaju nije odgovaralo

¹² Isto, str. 14.

¹³ Isto, str. 48.

da u njezinom interesnom području na jadranskoj obali austrijska vlast bude smijenjena francuskom pa je nastojala novonastale prilike iskoristiti za ostvarenje vlastitih ciljeva. Ruski su predstavnici i njihove pristaše za svoje planove nastojali pridobiti i samu Austriju isticanjem da će ispunjavanjem mirovnih uvjeta ionako nestati austrijsko pravo na Boku kotorsku pa je svakako bolje da ju Austrija preda svojoj saveznicu Rusiji, nego protivnici Francuskoj. S obzirom na složene okolnosti koje su nastupile, može se smatrati da je Austrija prilikom predaje Boke kotorske djelovala u dogovoru s Rusijom, ujedno održavajući privid otpora kako ne bi izazvala Francusku.

Radi osiguranja svojih ciljeva, Rusija je stupila u vezu i s glavarima i parosima pravoslavnih naselja u Boki kotorskoj kako bi pridobila njihovu podršku. Sami predstavnici pravoslavnog stanovništva izrazili su namjeru da se stave pod rusku zaštitu, a poglavari općina u Kotoru, Risnu i Novome uputili su se u Cetinje kako bi crnogorskom vladiki Petru I. i ruskom izaslaniku Sankovskom istaknuli zahtjev da im se pruži pomoć pri planiranoj obrani Boke od Francuza.

Ruski je izaslanik u pregovorima s predstavnicima bokeljskog pravoslavnog stanovništva i s crnogorskim vladikom igrao dvoličnu ulogu. S jedne strane Bokelje uvjeravao u namjere ruskog carskog dvora da Boku kotorsku stavi pod svoju zaštitu, ali joj i prizna djelomičnu samostalnost uključivanjem u jednu od slobodnih republika jonskih otoka. S druge strane vladiku Petra I. nastojao pridobiti obećanjima da će Boku kotorsku sjediniti s Crnom Gorom u republiku pod ruskom zaštitom. Ta bi republika kao vrhovno upravno tijelo imala Senat kojem bi na čelu bio vladika na taj način uzdignut na položaj nezavisnog vladara koji bi, ujedno, mogao računati na osiguranje nasljednog prava na vladličanski položaj za svoju obitelj. To bi, međutim, prema uvjerenjima ruskoga izaslanika, bio tek početak jačanja Crne Gore budući da bi ona postala naj snažnija nezavisna država na prostoru Balkana, što bi joj osiguralo mogućnost za širenje na susjedna područja koja su se nalazila pod osmanskom vlašću, a u kojima je ruski utjecaj već bio izražen. S druge strane, ukoliko bi Boka kotorska došla pod francusku vlast, Crna bi se Gora također našla pod prijetnjom okupacije, kao i susjedne pokrajine u sastavu Osmanskog Carstva.¹⁴

Bokeljskom katoličkom stanovništvu prestanak austrijske vlasti na temelju odluka Požunskoga mira nije odgovarao, ali u načelu nisu bili ni protiv ruske vlasti. Naime, Rusija je prema njihovim shvaćanjima bila zakonita sila koje je imala pravo zauzeti Boku kotorsku. Također je bilo izraženo mišljenje da će Rusija, kao organizirana i velika država, zaštititi pravni poredak te osigurati normalno odvijanje trgovine i gospodarskog, ali i svakodnevnog života. Sasvim je drugačiji bio stav katoličkog stanovništva prema Crnoj Go-

¹⁴ Isto, str. 46-49.

ri, uvjetovan u velikoj mjeri dotadašnjim iskustvima učestalih pljački i prepada koji su iz zaleđa bili poduzimani na bokeljsko područje. Dakle, suprotno stavovima pravoslavnog bokeljskog stanovništva koje je poistovjećivalo ruske i crnogorske interese, katoličko ih je stanovništvo strogo odvajalo.

Nastojeći ostvariti svoje ranije istaknute želje i namjere, pravoslavni grbaljski prvaci pismenim su putem pozvali ruskog viceadmirala Senjavina, koji se tada nalazio na Krfu, da osvoji Boku kotorsku i na taj je način obrani od Francuza. Pravoslavni su Bokelji također pozvali i vladiku Petra I. koji se pozivu odazvao, te 27. veljače 1806. godine održao Narodnu skupštinu u Risnu. Tom je prilikom objavio dolazak ruskog brodovlja i Bokeljima obećao zaštitu s izjavom da će se boriti protiv Francuza.

Rusi su se sa svojom baltičkom flotom (koja je od ranije djelovala na Sredozemlju) pojavili u Boki 28. veljače 1806. godine došavši u blizinu Novoga gdje su zarobili jednu francusku gusaricu. Drugi dio ruskog brodovlja stigao je s Krfa 5. ožujka. Ruske pomorske snage su, uz crnogorsku pomoć s kopna, opsjele Kotor, Budvu i Novi. Kotor i Boku zauzeli su 5. ožujka, Budvu dva dana kasnije. Iako se austrijska vojska povukla, francuske su trupe do Kotora stigle prekasno jer je Rusija već okupirala ovaj kraj.¹⁵

Omjer snaga koje su u to vrijeme imali Francuzi i Rusi na istočnoj jadranskoj obali bio je u rusku korist. Naime, Rusi su u Boki imali 10 vašela s nekoliko fregata, korveta i brikova te 6.000 vojnika kopnene vojske, dok je na Krfu bilo koncentrirano 26 brodova sa 7.000-8.000 vojnika kopnenih četa. S druge strane, Francuska nije raspolagala nijednim ratnim brodom, a imala je 5.000-6.000 vojnika da s njima, preko Hrvatske, zaposjedne cijelu Dalmaciju i Boku kotorsku.¹⁶ Ovakav omjer snaga uvjetovao je činjenicu da su u vrijeme kada je Rusija već okupirala Boku francuske snage bile tek u Makarskoj. Prilike su na terenu pokazale da Rusija svoj položaj u Boki kotorskoj može smatrati neupitnim, naročito jer je francuskim trupama, da bi kopnom došle do Boke kotorske, na putu stajala i nezavisna Dubrovačka Republika. Iz spomenutoga je lako zaključiti da je sukob francuskih i ruskih interesa na istočnoj jadranskoj obali bio jedan od ključnih čimbenika koji su doveli do pada Dubrovačke Republike. Naime, Francuskoj je rusko zauzeće Boke kotorske poslužilo kao izgovor za ulazak u Dubrovnik. Diplomatskom akcijom francuski general Lauriston je od dubrovačke vlastele dobio odobrenje za ulazak u grad te ga je, s nešto više od 1.000 vojnika, zauzeo 27. svibnja 1806. godine.¹⁷ Ipak, do okupacije Dubrovnika vjerojatno bi došlo i da nije bilo ruskog zauzeća Boke kotorske jer je Francuskoj bio nužan teritori-

¹⁵ Isto, str. 51-52.

¹⁶ Isto, str. 53.

¹⁷ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Dubrovnik, 1999., str. 17.

jalni kontinuitet na istočnojadranskoj obali, a dubrovačka mornarica i bogatstvo Republike svakako su bili jedan od važnijih motiva.

Povezanost sudbine Dubrovačke Republike s odnosom snaga u sukobu europskih velesila na istočnoj obali Jadrana jasno je uočljiva u činjenici da je sam Napoleon naložio da se, nakon ulaska u Dubrovnik, objavi da nezavisnost Dubrovačke Republike neće biti priznata sve dok Rusi ne napuste Boku kotorsku, Krk i druge mletačke otoke i dok se rusko brodovlje ne udalji od dalmatinske obale te tako prekine njezinu blokadu. Na taj je način nezavisnost Dubrovačke Repulike završila kao posljedica oštrog sukoba političkih interesa dvaju velesila vezanih uz njihove planove na istoku i rješavanje Istočnog pitanja.

Boka kotorska se pokazala kao važno uporište za ostvarenje tih ciljeva. Rusiji je trebala poslužiti kao točka iz koje je mogla pratiti događaje u balkanskom zaleđu. Osobito je važno bilo nadgledati zbivanja u Beogradskom pašaluku gdje je trajao prvi srpski ustanak (1804.-1813.) protiv osmanskih vlasti. Postojao je plan da ruske snage, ojačane crnogorskim trupama, pomognu ustanicima te se sastanu s ruskim snagama koje su namjeravale ostvariti upad u Beogradski pašaluk sa sjevera, ali do ostvarenja ovoga plana nije došlo.

U lipnju 1806. godine francusko-ruski sukob doživio je svoj vrhunac u opsadi Dubrovnika. Naime, ruske snage iz Boke uz pomoć mornarice te crnogorskih četa prodrle su preko Konavala i Župe do samoga grada. U tom pohodu im se pridružilo i pravoslavno stanovništvo iz istočne Hercegovine koje su privukli slava i bogatstvo katoličkog grada pa je ovaj pohod dobio i obilježje vjerskog sukoba. Područje Dubrovačke Republike u tim je zbivanjima, izloženo razaranjima, razbojstvima i pljački, pretrpjelo velike štete,¹⁸ a opsada grada bila je prekinuta tek početkom srpnja 1806. godine akcijom s oko 1.600 vojnika pod zapovjedništvom francuskog generala Molitora. Borbe su se, međutim, nastavile na širem dubrovačkom području i u Boki do kolovoza 1806. godine. U tim je sukobima francuske trupe predvodio general Marmont.

Prekid rusko-crnogorske opsade Dubrovnika naveo je Aleksandra I. da pokaže namjeru za diplomatskim rješenjem položaja Boke kotorske. Na ovakav ga je potez potaknula i želja da ojača položaj Austrije koja je, upravo zbog ruskog zauzeća Boke kotorske, iznova došla u diplomatski sukob s Francuskom. Kako je postojala opasnost da spor preraste u vojni sukob koji bi, dugotrajnim ratovanjem i nedavnim porazom oslabljena Austrija teško podnijela, u ruskom je interesu bilo da spriječi takav razvoj događaja koji bi ujedno značio jačanje Francuske. Ali, u svojim diplomatskim računicama Rusija je u vidu imala i mogućnost ostvarenja dogovora s Francuskom. Taj bi

¹⁸ Isto, str. 34.

dogovor uključio podjelu teritorija među ovim dvjema državama na štetu Osmanskog Carstva, što je namjera koju je Napoleon izrazio još u vrijeme pregovora uoči sklapanja Požunskog mira 1805. godine. Francuska je tu namjeru planirala ostvariti prodorom na Istok pod izlikom zaštite Osmanskoga Carstva uz nagodbu s Rusijom.

Mir između Francuske i Rusije bio je sklopljen u Parizu, 20. srpnja 1806. godine. Prema njegovim odredbama Boka kotorska i Dalmacija trebale su pripasti francuskom caru kao kralju Italije. U slučaju da se ondje zateknu, ruske su se snage bile obvezne povući s područja Dubrovnika, Crne Gore i Dalmacije, a francuske s osmanskog teritorija Crne Gore. Ugovorom je bilo predviđeno da se Dubrovačkoj Republici vrati nezavisnost (pri čemu bi Francuska zadržala samo Ston radi održavanja prometa s Kotorom), a što je bio zahtjev s ciljem slabljenja francuskog položaja na ovom važnom dijelu istočnojadranske obale. Dubrovačka Republika bi, kao i ranije, trebala biti pod protektoratom Osmanskog Carstva, dok bi Crna Gora ostala u podaničkom položaju u odnosu na Osmanlije. Važna odredba, koja jasno oslikava interese europskih velesila, odnosila se na očuvanje integriteta i nezavisnosti Porte, što bi jamčile Francuska i Rusija.¹⁹ Premda su sve europske velesile u svojim planovima uključivale komadanje osmanskog teritorija, u omjeru snaga kakav je vladao u datom trenutku bilo je važnije očuvati integritet oslabljenog Carstva na istoku kako nijedna od europskih država ne bi ondje ojačala svoj položaj na štetu drugih.

Rusija, međutim, nije ratificirala pariški ugovor jer se u daljni razvoj prilika umiješala Engleska koja nije željela ostati sama u ratu protiv Francuske. Osim toga, i Rusiji i Engleskoj je bilo jasno da je Boka kotorska vrlo važno strateško uporište za prodor na Istok koje nisu željele prepustiti Francuskoj. Nakon odugovlačenja predaje Boke kotorske Francuskoj, ruski je car naposljetku izdao poseban manifest kojim je obavijestio Bokelje o političkoj situaciji te naredio da se nastavi rat protiv Francuske.²⁰ Ovi su sukobi, kao i ruska vlast u Boki kotorskoj, potrajali sve do potpisivanja Tilzitskog mirovnog ugovora 7. srpnja 1807. godine. Rusi su u tom razdoblju, uz pomoć gusara,²¹ uspješno provodili kontinentalnu blokadu nanoseći velike štete brodarstvu i trgovini na dijelu istočne obale Jadrana koji je bio pod francuskom vlašću. Istodobno su, koristeći francusko-ruske sukobe, Crnogorci i Bokelji nesmetano pljačkali Konavle.

¹⁹ Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog Kongresa (1797.-1815.)*, Zagreb, 1938., str. 57.

²⁰ Isto, str. 58.

²¹ O gusarenju i zbivanjima u vrijeme ruske blokade više u: Vjekoslav Maštrović, "Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza godine 1806. i 1807.", *Pomorski zbornik*, knj. 2, Zadar, 1964., str. 733-754.

Tilzitski mir - osnova za povlačenje Rusije s istočnog Jadrana (1807.)

Francusko-ruski odnosi u istočnom Jadranu u velikoj su mjeri ovisili o prilikama na francusko-ruskom ratištu u Europi u sklopu sukoba koji su se odvijali 1806. i 1807. godine između Napoleonove vojske i nove protufrancuske koalicije u koju su Englezi i Rusi pridobili Prusku i Švedsku.

Napoleon je 14. lipnja 1807. godine pobijedio Ruse u odlučujućoj bitki kod Friedlanda, što je potaknulo ruskoga cara Aleksandra I. da sklopi mir s francuskim carem. To je ostvareno 7. srpnja 1807. godine u Tilzitu. Tim je ugovorom Pruska izgubila svoje posjede u Poljskoj i sve krajeve zapadno od Labe, dok je Rusija stekla dio nove istočne Pruske. Ruski je car prekinuo savez s Engleskom i sklopio ga s Napoleonom, obvezavši se da će pristupiti kontinentalnoj blokadi protiv Engleske, što je za Francusku bilo od iznimnog značaja.

Tilzitski mirovni ugovor potvrdio je položaj Rusije kao vojne i političke sile, a takav njezin položaj nije bio ugrožen ni stvarnim uspostavljanjem francuske prevlasti na europskom kontinentu. Rudolf Horvat donosi zapažanja A. Vandala u njegovu djelu „Tilsit i Erfurt“ gdje iznosi detalje povjerljivih razgovora koje su vodili Napoleon i Aleksandar I. u Tilzitu gdje su prekrajali zemljovid dijeleći pokrajine Osmanskog Carstva: „Napoleon ih je pokazivao prstima na zemljovidu i određivao dijelove koji će pripasti dvjema vlastima u smanjenim posjedima Turske! Rusija je već stotinu godina težila za moldavsko-vlaškim kneževinama i danas ih vojnički zaposjela; to će biti njezin dio. U slučaju potrebe, ako prijeđe Dunav, dio bugarske može dostići sudbinu kneževina. Francuska pak naći će mjesta za širenje izvan svojih posjeda u Iliriji, i Napoleon je sada pokazivao na Albaniju i Bosnu, čim bi Dalmacija, ta tanka pokrajina protegnuta duž jadranske obale, dobila na širini i čvrstoći, sad na Albaniju, Epir i Grčku, koje bi je produljile na jug. Međutim, ukoliko su oba vladara predviđala idealna osvajanja, nisu im strogo određivali vrijednost i prostranost; nisu povlačili granice”.²²

Tilzitski mirovni ugovor obvezivao je Rusiju da se povuče iz „toplih mora“, što je značilo i iz Boke kotorske koju je Francuska, zbog straha od engleske intervencije, žurno okupirala. Francuske je odrede predvodio general Aleksandar Lauriston koji je u Boku stigao 10. kolovoza, a dva dana nakon toka bila je zauzeta i tvrđava Španjola iznad Novoga i sam Novi,²³ nakon čega je uslijedilo zauzimanje ostalih mjesta u koja su odmah bile smještene jake posade. Crnogorske trupe su se povukle, kao i ruske koje su istodobno napustile Korčulu i Brač. Time je bila prekinuta veza Rusije i Crne

²² Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, sv. II., Zagreb, 1980., str. 133.

²³ Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog Kongresa (1797.-1815.)*, Zagreb, 1938., str. 61.

Gore s ustanicima u Srbiji, čime je bio onemogućen zamišljeni susret ruskih snaga sa sjevera i juga. Odluke Tilzitskog mira onemogućile su ruske planove na istočnom Jadranu i Balkanu, a okupacijom Boke kotorske čitavo se istočnojadransko područje našlo u okviru Napoleonove Francuske, odnosno Talijanskoga Kraljevstva unutar Francuskoga Carstva. Ulogu Rusije u pomorskoj blokadi Jadrana od toga je vremena preuzela Engleska.

Nakon što je zagospodarila istočnojadranskom obalom, Francuska je željela u svoje planove za prodor na Istok uključiti i Crnu Goru. Planirajući osnažiti svoj položaj i utjecaj, Francuska je namjeravala u Cetinju osnovati svoj konzulat, ali se tome usprotivila crnogorska narodna skupština. Daljnje akcije usmjerene prema Crnoj Gori bile su gurnute u drugi plan zbog zbivanja na europskim bojištima. Naime, ponovno pokretanje ratnog sukoba s Austrijom (1809.) u kojem je Napoleon doživio prvi poraz kod Asprena, ratne operacije u Španjolskoj kao i neuspjeli pohod na Rusiju (1812.) skrenuli su pozornost Francuske s Balkana.

Poslije francusko-ruskog sporazuma u Tilzitu postojala je mogućnost (ne bez osnove, kao što je prethodno navedeno u citatu iz knjige A. Vandala) da bi se mogao ostvariti dogovor između Napoleona i Aleksandra I. oko raspodjele osmanskih posjeda. O tome govore pokušaji Francuza da stupe u vezu s ruskim predstavnikom u Srbiji te sa samim Karađorđem i crnogorskim vladikom Petrom I., kako bi se osigurali planovi za vojni pohod na Osmansko Carstvo, odnosno prodor na bosansko i hercegovačko područje iz Dalmacije. U tu su svrhu bili popravljani stari i građeni novi putovi, a bilo je predviđeno i da francuski časnici odu u Bosnu kako bi se što bolje upoznali s tamnijim prilikama. Do ostvarenja ovih planova, međutim, nije došlo.

Francuski položaj na istočnojadranskoj obali nadalje je bio ojačan Schönbrunnskim mirom (1809.). I sama je ustanička Srbija, nakon uspostave Ilirskih pokrajina, vidjela svoj interes u približavanju Francuskoj, nadajući se da bi uz njezinu pomoć mogla ostvariti oslobađanje od osmanske vlasti i uključivanje u Ilirske pokrajine u kojima su živjeli Slovenci, velik dio Hrvata te dio Srba. Ali, srpski ustanici nisu uspjeli pridobiti Francusku za svoje planove. U nezainteresiranosti Napoleona leži više razloga. Jedan je svakako nevoljkost da se u danom trenutku ugrozi Osmansko Carstvo, a drugi mogućnost da Srbija utječe na pravoslavno stanovništvo na širokom prostoru od Jadrana do Crnoga mora u smislu jačanja njegove povezanosti s Rusijom. Na taj bi način iznova mogao ojačati ruski utjecaj na Balkanu, što bi otvorilo mogućnost za rješavanje Istočnog pitanja u njezinu korist.

Razvojem događaja francusko-ruski odnosi temeljeni na tilzitskom ugovoru postupno su se iznova pogoršali, prije svega zbog nastojanja Francuske da osigura prodor na Istok, zbog njezine neosporne prevlasti u Europi kao i zbog negativnih posljedica kontinentalne blokade koje su se osjećale i u

Rusiji. Strah od ovisnosti o Francuskoj rusku je politiku okrenuo u pravcu koji nije slijedio tilzitske planove i dogovore. Jedan od pokazatelja ovakve ruske politike bila je i pomoć koju je pružila ustanicima u Srbiji, što Francuskoj zbog opasnosti da ustanici osvoje Bosnu i zajedno s Crnogorcima upadnu u Boku kotorsku, dubrovačko područje i Dalmaciju nikako nije odgovarao. Međutim, ovi su krajevi, u promijenjenim međunarodnim odnosima, u francuskim planovima izgubili na značaju. Naime, Napoleon je, potaknut spomenutom ruskom politikom, promijenio svoje planove te nakon 1810. godine odlučio napasti samu Rusiju. Poraz koji je ondje doživio 1812. godine pojačao je nezadovoljstvo francuskom vlašću i u Ilirskim pokrajinama, gdje se sve otvorenije priželjkivao povratak Austrije. U isto vrijeme kada i francuski, na Balkanu je počeo slabiti i utjecaj Rusije koja se počela povlačiti iz balkanske politike.²⁴

Zaključak

Poraz koji je Napoleonova vojska doživjela u Rusiji označio je prekretnicu u odnosima europskih velesila. On je označio kraj francuske ekspanzije i njenih planova za prodor na Istok sve do Indije, istodobno ojačavši položaj Rusije koja se iznova potvrdila kao jedna od vodećih sila. Ne samo Rusija, nego i druge europske velesile nakon tog su se poraza ujedinile u borbi protiv Francuske te je u ratovima tijekom 1813. i 1814. godine srušena Napoleonova vlast u Europi. Bečki je kongres 1815. godine Boku kotorsku pridružio Kraljevini Dalmaciji, te je istočna jadranska obala pripala Austriji. Time su propali planovi pravoslavnog bokeljskog i crnogorskog stanovništva o sjedinjenu i stvaranju zajedničke vlade kojoj bi predsjedao vladika Petar I.

U sukobima se Francuske, Austrije, Rusije i Engleske na ovim prostorima može prije svega uočiti borba za posjede koji su trebali poslužiti kao strategijsko uporište, promatračnica događaja i odskočna daska u rješavanju Istočnog pitanja. Ipak, može se primijetiti da niti jedna od velikih sila na samoj obali i u zaleđu nije dobila koliko je htjela i koliko bi joj bilo nužno da ostvari potpunu prevlast.

Francuska je u početku promatranog razdoblja svoje planove vezivala, prije svega, uz posjede u Italiji i uz planiranu invaziju na britansko otočje. Tek nakon uništenja francuske flote kod Trafalgara 1805. i otvaranja kontinentalne blokade prema Engleskoj, Napoleon je u većoj mjeri pokazao zanimanje za istočni Jadran. Njegova važnost u Napoleonovim osvajačkim pla-

²⁴ Stijepo Obad, "Sukob interesa velikih sila na istočnom Jadranu krajem 18. i u ranom 19. stoljeću", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31(18), Zadar, 1991./2., str. 251-252.

novima rasla je, također, i s jačanjem težnji Francuske za prodor na Istok gdje je željela preoteti vodeći položaj Engleskoj, ali i spriječiti svako moguće jačanje uloge Rusije u rješavanju Istočnog pitanja.

Rusija je od razdoblja svoga jačanja u 18. stoljeću pokazivala zanimanje za izlazak na Sredozemlje i preuzimanje dijelova teritorija Osmanskoga Carstva. Ti su se planovi na istočnom Jadranu odražavali kroz njezinu balkansku politiku još od kraja 18. stoljeća kada se proglasila zaštitnicom pravoslavnih naroda na području pod osmanskom vlašću. Svoje je planove za izlazak na Jadran Rusija vezala uz Crnu Goru i Srbiju, a posjed obala ovoga mora trebao joj je poslužiti kako bi spriječila da se tu ne učvrsti Francuska ili Austrija, a na račun njenih protuturskih planova.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka